

Педагогічні науки

УДК 378. 147 – 056

Ковальчук Віра Миколаївна

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту*

імені Богдана Ступарика

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет

імені Василя Стефаника»

Ковальчук Вера Николаевна

*кандидат педагогических наук, доцент,
доцент кафедры педагогики и образовательного менеджмента*

имени Богдана Ступарыка

ГВУЗ «Прикарпатский национальный университет

имени Василия Стефаныка»

Kovalchuk Vera

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Pedagogy and

Education Management named after Bogdan Stuparika,

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ
ОСОБИСТОСТІ**

**ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ТА РАЗВИТИЯ
ТВОРЧЕСКОЙ ЛИЧНОСТИ**

**PEDAGOGICAL CONDITIONS OF THE CREATION AND
DEVELOPMENT OF THE CREATIVE PERSON**

Анотація. У статті розглядаються педагогічні умови формування та розвитку творчої особистості; аналізуються сучасні форми й методи

роботи з обдарованими дітьми; визначено основні принципи підготовки творчої особистості.

Ключові слова: обдарована особистість, педагогічні умови, форми та методи.

Аннотація. В статті розглядаються педагогічні умови формування та розвитку одареної особистості. Аналізуються форми та методи роботи з одареними дітьми. Обозначені основні принципи підготовки одареної особистості.

Ключевые слова: одарённая личность, педагогические условия, формы и методы.

Summary. The article discusses the pedagogical conditions for the formation and development of a gifted personality. The forms and methods of work with gifted children are analyzed. The basic principles of the preparation of a gifted personality are outlined.

Key words: gifted person, creating specialty, forms and methods.

Сучасні процеси модернізації системи освіти в Україні активізували педагогічні пошуки, посилили увагу до проблеми формування та розвитку творчої, обдарованої особистості. Розвиток творчої активності, здібностей, потреб та інтересів особистості – важлива умова підготовки її до життя, у якому пріоритетними стають здатність генерувати ідеї, відходити від шаблонів і стереотипів, ефективно діяти у нестандартних ситуаціях.

Творчість є одним із засобів підвищення емоційного стану особистості, який супроводжується радістю від зробленого, досягнутого, почуттям впевненості у своїх силах, у своєму творчому потенціалі і здібностях.

Розвиток творчої особистості в наші дні є самою актуальною проблемою, тому що саме творчі люди створюють нове, неповторне у всіх сферах людської діяльності.

Необхідно формувати і розвивати такі здібності особистості, що найбільшою мірою розкривають її індивідуальність і творчість. У сучасному суспільстві у професійній діяльності творчість виступає як один з провідних факторів успішності людини. Творчість є важливим чинником розвитку особистості, що визначає її готовність змінюватися і відмовлятися від стереотипів. Вона забезпечує особистості можливість адаптуватися до мінливих умов життя і є запорукою успіху людини у професійній діяльності. Слово творчість входить до найбільш вживаних слів фахівцями різних галузей. Поняття "творчість" є багатогранним. Філософи визначають творчість, як необхідну умову розвитку матерії, утворення її нових форм, разом з виникненням яких змінюються і самі форми творчості.

Творчість визначають як діяльність людини, яка створює нові матеріальні і духовні цінності, що володіють новизною і суспільною значущістю, тобто в результаті творчості створюється щось нове, що ще не існувало [1, с. 25].

Творчість — це процес створення нового, заснованого на здатності породжувати оригінальні ідеї і використовувати нестандартні способи діяльності.

На думку Г.С. Батіщева, творчість - це "здатність створювати будь-яку принципово нову можливість" [2, с. 45].

Поняття природи творчості пов'язане з питанням про критерії творчої діяльності. Творчість можна розглядати в різних аспектах: продукт творчості - це створене; процес творчості - як створено; процес підготовки до творчості - як розвивати творчість.

Відомий психолог Л. Виготський пояснюючи свою позицію з питань творчості, зазначав що "творчою ми називаємо таку діяльність, яка створює щось нове, однаково, чи буде це створене творчою діяльністю будь-якою річчю зовнішнього світу або побудовою розуму або почуття, яке живе та виявляється тільки в самій людині.

Творчість характеризується як вища форма діяльності особи, що вимагає тривалої підготовки, ерудиції і інтелектуальних здібностей. Творчість є основою людського життя, джерелом усіх матеріальних і духовних благ.

Творча особистість - це людина, здатна проникати в суть ідей і втілювати їх усупереч усім перешкодам аж до отримання практичного результату. Саме це мав на увазі Т. Едісон, коли казав, що «винахід - це 10 відсотків натхнення і 90 поту» [7, с. 95].

Як зазначає В. Моляко, основними методами вивчення творчості є методи спостереження, самоспостереження, метод вивчення біографій видатних людей, творців у певних галузях науки, культури, техніки, метод вивчення продуктів діяльності, тестування, анкетування, експериментальні методи. Застосування таких методів пов'язане зі значними труднощами, оскільки будь-який творчий процес є єдиним у своєму роді, такий, що не відтворюється точно в тому самому вигляді при повторному спостереженні [3, с. 42].

Дослідженню педагогічної творчості та особливостям підготовки до неї майбутніх учителів надається належна увага у дослідженнях, Н.В. Кічук, М.П. Лещенко, С.О. Сисоєвої, Л.О. Хомич, Литвиненко С., Кондратенко Л та ін..

Вчені-дослідники виділяють такі основні властивості творчої особистості: сміливість думки, схильність до ризику; фантазія; уявлення та уява; проблемне бачення; вміння долати інерцію мислення; здатність виявляти суперечності; вміння переносити знання і досвід у нові ситуації; незалежність; альтернативність; гнучкість мислення; здатність до самоуправління. Щоб діагностувати, формувати та розвивати творчу особистість у процесі навчання, треба знати її властивості, творчі риси її характеру.

Окрім репродуктивної діяльності в поведінці людини присутня творча діяльність, результатом якої є не відтворення вражень, що були у його досвіді або діях, а створення нових образів або дій. У основі цього виду діяльності лежать творчі здібності [6, с. 245].

Творчі здібності є сплавом багатьох якостей. І питання про компоненти творчого потенціалу людини залишається до цих пір відкритим, хоча зараз існує декілька гіпотез, що стосуються цієї проблеми. Творчі здібності – це індивідуальні особливості людини, які визначають успішність виконання ним творчій діяльності різного роду.

Творчість це діяльність людини, яка створює нові матеріальні і духовні цінності, які, в свою чергу, мають суспільну значимість. Безумовно, продукти творчої діяльності молодших школярів не мають суспільної значимості, вони відзначаються лише певними елементами новизни і носять скоріше за все суб'єктивний характер. Звичайно, елементи новизни, які студент вносить у свою діяльність, мають досить відносний характер, проте вони є передумовою динамічності тих знань, якими володіє дитина. З розширенням цих знань з'являється можливість більш високого рівня прояву новизни, оригінальності [4, с. 150].

Швидкі темпи розвитку суспільства, характерні для останніх років, необхідність пошуку шляхів виходу нашої економіки із занепаду, впровадження нових технологій – усе це потребує докорінних змін у системі управління виробництвом, використання виробничих ресурсів із врахуванням творчих можливостей особистості. Лише творча особистість, спроможна створювати, управляти, пропонувати нові теорії, нові технології, нові напрямки розвитку, знаходити шляхи виходу зі складних нестандартних ситуацій. Тому забезпечення кожній людині можливості використання свого творчого потенціалу є одним із пріоритетних завдань як загальноосвітніх, так і закладів вищої освіти.

Розвиток творчості в студентів педагогічних спеціальностей є важливим тому, що завданням сучасної освіти є формування творчої особистості, яка вміє творчо мислити, в нестандартних ситуаціях завжди знайде вихід, такій людині буде легше адаптуватися в житті.

Мета статті проаналізувати сучасні форми роботи з обдарованою особистістю, визначити основні принципи її підготовки. Проблема виховання обдарованої дитини існує стільки, скільки сама педагогіка, а в наш час стає все більш актуальною. У певні періоди людської історії в плеканні неповторної індивідуальності вбачали сенс педагогічної діяльності, перспективу поступу держав і людства в цілому. Сьогодні в українському суспільстві є великий попит на обдаровану, творчу особистість, високоосвічену, ініціативну, енергійну, котра нестандартно мислить, наділену сильною волею і великою працездатністю. У цьому контексті усвідомлюють свою роль і місце освітяни. Значно зростає актуальність розв'язання таких питань, як упровадження інноваційних технологій управління, навчання і виховання, удосконалення змісту освіти, координація зусиль школи, сім'ї та громадськості в розвитку творчої особистості. Сьогодні висувуються особливі вимоги до роботи вчителя, який має не тільки добре викладати свій предмет, а й зуміти втягнути учнів у стихію інтелектуального пошуку, вести творчий діалог.

Відомо, що творчість – це процес утворення нових, суспільно значущих матеріальних та духовних цінностей, вона не терпить насилля. Саме життя диктує необхідність такої діяльності педагога, школи, в основі яких лежать інтереси учня. Як зазначала С. Русова, "нова школа кладе собі за головну мету збудити, дати виявитися самостійним, творчим силам дитини", створити відповідне виховне середовище [11, с. 145].

Нині вже стає очевидним, що неможливо вирішувати нові завдання старими методами та прийомами, необхідна або їх модернізація, або заміна якісно новими. Навчання дітей з різними природними задатками в одному

класі, коли вчитель повинен привести всіх учнів до досягнення ними одного рівня засвоєння знань є причиною рутинного виховання. Інша причина полягає в тому, що вчитель вбачає своїм основним завданням допомагати учням виконати вимоги програми, не турбуючись особливо про розвиток творчих здібностей дітей. Як наслідок, найбільш здібні діти завжди не довантажені навчальною роботою. Вони, як правило, навчаються, не докладаючи зусиль, оскільки стереотипи засвоюють легко, а глибинні пласти їх мислення при цьому залишаються бездіяльними. Тому для вирішення проблеми формування та розвитку творчої особистості необхідно організувати освітній процес так, щоб навчальні класи формувалися залежно від темпу засвоєння знань та розвитку мислення. Учитель повинен змінити своє ставлення до роботи, навчаючи, він має, перш за все, розвивати творчу особистість. Аналіз наукових праць і практичного досвіду дає змогу зробити висновок, що виховання, побудоване на традиційних прийомах згубно діє на обдаровану натуру. Необхідна індивідуалізація підходу. Виховання обдарованої дитини насамперед пов'язано з потребою суспільства в неординарних творчих особистостях. Раннє виявлення, навчання і виховання обдарованих і талановитих дітей є одним із головних завдань удосконалення системи освіти. Проте недостатній рівень психологічної підготовки педагогів до роботи з дітьми, що виявляють нестандартність у поведінці і мисленні, призводить до неадекватної оцінки їх особистісних якостей і всієї їхньої діяльності. Нерідко творче мислення обдарованої дитини розглядається як відхилення від норми або негативізм. Експерименти, проведені в багатьох країнах світу, переконливо показали, наскільки складно перебудувати систему освіти, змінити ставлення педагога до обдарованої дитини, зняти бар'єри, що блокують її таланти. "Від творчого вчителя – до творчого учня" такий девіз навчальних закладів основним завданням яких є виховання обдарованої особистості. Існує думка, що обдаровані діти не потребують

допомоги дорослих, не відчують потреби в особливій увазі і керівництві. Але насправді вони найбільш чутливі до оцінки їхньої діяльності. Обдарована дитина схильна до критичного ставлення не тільки до себе, але і до оточуючого. Тому педагоги, які працюють з обдарованими дітьми, мають бути досить терпимі до критики взагалі і себе зокрема. Талановиті діти часто сприймають невербальні сигнали як прояв неприйняття себе оточуючими. У результаті складається враження непосидючої дитини, яка постійно відволікається і на все реагує. Для них не існує стандартних вимог, їм складно, особливо якщо існуючі норми і правила йдуть врозріз з їхніми інтересами і здаються безглуздими. Для обдарованої дитини твердження, що так прийнято, не є аргументом. Провідне завдання учителя – помітити вподобання, прагнення, схильності дитини. Природні нахили виявляються в іграх. Відомо, що Т. Шевченко змалку любив ліпити з глини, малювати. Пізніше – списувати вірші в саморобні, оздоблені візерунками книжечки. Конфуцій у дитинстві надавав перевагу грі в церемонії та жертвоприношенні. Галілей, Ньютон з раннього віку захоплювалися виготовленням іграшкових млинів та різних механізмів. Якщо звичайним дітям під час гри запропонувати іншу гру, вони легко захопляться нею і забудуть попередню. Обдарована ж дитина завжди впевнена, що робить важливу справу. Схильна займатися нею регулярно. Не дозволяє псувати наслідки своєї праці. У неї відразу помітні тонка спостережливість, зосередженість, уміння наполегливо переслідувати поставлену мету, самостійність і незалежність у діяльності. Обдаровані діти, як правило, мимоволі привертають до себе увагу вчителя. І від нього вимагатиметься не стільки активний виховний вплив, скільки своєчасне усунення перепон і можливе сприяння вільному розвиткові дитини. Посилена увага до талановитого вихованця у той час, коли йому необхідні повне невтручання, незалежність, шкодять обдарованості. Протипоказано також насаджувати знання, уміння і принципи, які нівелюють прояви оригінальної думки.

Небезпечно вдумливу замкнутість дитини розцінювати як боязкість, засмученість і боротися з нею. Немотивований тиск і нав'язування занять можуть тільки затримувати прояви справжніх природних нахилів. Примус нерідко викликає в обдарованих, нетрадиційно мислячих дітей неспроможність виявити себе навіть у тих видах діяльності, до яких вони мають схильність.

Завдання вихователя, учителя – розвивати в обдарованої дитини працьовитість, цілеспрямованість, уміння завершувати розпочату справу, силу волі. Ці якості неможливо сформувати тільки шляхом зовнішнього впливу, тому виховання потрібно будувати так, щоб спонукати дитину до самовиховання. Відповідно мистецтво виховання – мистецтво пробудження у вихованця його власних сил. Необхідно надавати дитині не тільки свободу самодіяльності, а й можливість у певних межах обговорювати з дорослими свої наміри. Завдяки такій свободі вихованці пізнають власні сили, оперують своїми розумовими, фізичними і моральними ресурсами. У результаті виробляється самоповага і здатність критично оцінювати свої здібності й дії. Що чим раніше ви почнете ставитися до дитини як до дорослої, тим швидше вона такою буде. Ознайомлення з різноманітною діяльністю, глибокі й помірно численні враження допомагають інтенсивному розвитку природних задатків дитини. Потрібні для творчості фарби, звуки, форми, рухи талановиті діти знаходять у спілкуванні з природою. Вона ж пробуджує мислення, уяву, фантазію. Проте творча думка, творча уява розвиваються також під впливом літератури. Відомо, що видатні вчені були схильні до читання наукових книжок. А майбутні поети – дев'ятилітні А. Ахматова, М. Цветаєва, Леся Українка зачитувалися серйозними поетичними творами. Перевірені практикою застереження, що викликаний читанням надмірний розвиток уяви робить людей нетерпимими до буденної рутини і дріб'язковості. Тому вчитель має врегулювати розвиток уяви, щоб вона не паралізувала волю,

характер, не порушувала гармонійного співвідношення між усіма сторонами багатогранного духовного та розумового життя людини. Одна з рекомендацій педагогам і батькам: важливо не ігнорувати унікальності такої дитини, проте і не акцентувати на надмірних захопленнях її обдарованістю. Не можна перетворювати життя дитини в інструмент задоволення батьківських амбіцій. Необхідно створити всі умови для розвитку таланту, але не насаджувати своїх захоплень та інтересів, не культивувати необхідності будь-що досягти неперевершених результатів, не перевантажувати, не змушувати постійно займатися улюбленою справою. Усе це може відбити бажання цікавитися улюбленим заняттям, будь-чим іншим, стати причиною неврозу, психічного захворювання. Потрібно тактовно, делікатно допомагати дитині розвивати інтерес, навчати терпіння і заохочувати працювати старанно, завершувати почате. Слід намагатися зменшити надмірну вразливість обдарованої дитини, вчити достойно програвати і не сприймати невдачу як трагедію, володіти емоціями, робити все, щоб вона не знижувала своєї самооцінки і водночас не виставляла напоказ свою обдарованість. Обдарованій дитині здебільшого складно знайти контакт з оточуючими, зокрема з ровесниками. Відповідно турбота вчителя полягає в тому, щоб допомогти налагодити її стосунки з дорослими і дітьми, створити доброзичливу атмосферу навколо неординарної особистості. Дитину слід навчати бути доброзичливою в колективі, пояснити, що незручно виправляти інших. Демонструючи свою освіченість, потрібно постійно стежити за тим, що турбує її, своєчасно бути поруч.

Удосконалення освітнього процесу з обдарованими дітьми вимагає ґрунтовних, міцних знань. Озброїти їх практичним розумінням основ наук допомагає періодичність проведення олімпіад з основ наук, конкурсів, використання індивідуальних, групових та фронтальних форм навчання і виховання. Потрібно враховувати вже сформовані нахили, пристосовуючи до них тип навчання. Сьогодні вже очевидно, що в багатьох обдарованих

дітей структура розумової сфери відрізняється певною дисгармонійністю, яка погано узгоджується із стандартним навчальним планом. Таким учням треба залишити більше вільного часу, яким вони могли б розпорядитися на свій розсуд для самостійних занять відповідно до їхніх нахилів. Обдарована особистість, як правило, сама заявляє про себе, ускладнюючи життя самовпевнених, консервативних дорослих, змушуючи їх шукати нестандартні виховні підходи. В ідеалі ж, констатує теоретична і практична педагогіка, кожна розумово повноцінна дитина по-своєму талановита, і вчитель має проникнути у внутрішній світ кожного вихованця. Недоцільно підганяти всіх дітей "під одну марку". Це призводить до духовного рабства. На думку Г. Песталоцці, навіть однакова любов до дітей не має заступати індивідуальностей. Тому система, орієнтована на формування та розвиток обдарованої особистості, позитивно вплине на пробудження та розвиток природних задатків кожного.

На основі аналізу сучасних досліджень із питань розвитку творчої особистості можна зробити висновки про те, що творчість є не тільки психологічним, але й педагогічним явищем, тому що від механізмів, які сприяють розвитку креативності залежить активність особистості й результативність.

Творчість не є вродженою характеристикою індивіда. Вона може бути сформованою завдяки особливим умовам виховання та навчання. Основними умовами є розвиток особистості, мотивація до творчої діяльності та свобода індивідуальності.

У творчому середовищі формується особистість, що характеризується високою самооцінкою, відкритістю й волею своїх суджень і вчинків. Тільки таке освітнє середовище може функціонувати як середовище розвитку обдарованості.

Література

1. Андрієвська В. В. Креативність. К.: Юрінком Інтер, 2008. 432 с.
2. Батищев Г. С. Познание и творчество. М.: Педагогика, 1991. 120 с.
3. Моляко В.О., Музика О.Л. Здібності. Творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень . Житомир. 2007. 319 с.
4. Мочалова Н. М. Одаренность и ее развитие: учеб. метод. по соб. для учителей и учащихся. Уфа : Издательство БИРО, 2000. 58 с.
5. Обдарована молодь України: оцінка сучасного стану та поширення перспективного досвіду роботи з обдарованою молоддю в регіонах України / за ред. С. О. Терепищого. К. : ВМГО "Союз обдарованої молоді", 2008. 156 с.
6. Кондратенко Л. Розумові здібності дитини: диференційно-діагностичний довідник психолога школи І ступеня / Лариса Кондратенко. К. : ГЛАВНИК, 2004. 112 с.
7. Курочкина А.Ю. Исследования креативности. С. Петербург, 19–20 мая 2009 г. Под. общ. ред. проф. Н.А. Горелова, проф. О.Н. Мелькова. Москва: Изд-во «Креативная экономика», 2009. С. 630–639.
8. Ковальчук В.М. Психолого-педагогічні умови розвитку творчої особистості. Обрії. 2012. №2(35). С. 47.
9. Литвиненко С. Креативність як загальна здібність до творчості: сучасні підходи // Збірник наукових праць полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. Серія «Педагогічні науки». Вип. 3 (50). Полтава, 2006. С. 215-219.
10. Сисоєва С.О. Основи педагогічної творчості: підручник. К.: Міленіум, 2006. 346 с.
11. Русова Софія. Мемуари. Щоденник. К.: Поліграфкнига, 2004. 544 с.